

գուրի. բայց վեց ամիս ետքը այրի մնալով, տխրական տաղերով կը պատուէ անոր յիշատակը: Սակայն սըր-տին ցաւը չարգելուր իրեն երկրորդ ամուսնութիւնը, ուսկից Բալդովիոս Բիցցարրո անուամբ զաւակ մը կ'ունենայ. որդին ալ 'ի պատիւ հօրը շինել կու տայ այն շիրիմը՝ որ նոճիններով և մշտադալար կաղամախներով հովանաւորեալ մինչև հիմա կը պահէ Յովհաննէս Բիցցարրիի աճիւնը:

Գետին նոյն կողմը ուրիշ նոճեաց անտառակ մ'ալ կայ՝ որ Մարքովիչ գեղը կը տանի. ասիկայ Անտոն Սորկոյի կալուածն էր, որուն ընտանիքը 1600ին դքսական պատուով փառաւորեալ էր Սպանիոյ թագաւորներէն: Անտոն Սորկոյ դարուս սկիզբը իբրև դեսպան Ռակուզայի հասարակութեան, որ իր հայրենիքն էր՝ Բարիդ կ'երթայ, և ընդունայն տեղ կ'աշխատի՝ որ այն պզտի հասարակապետութիւնը յոտին մնայ. չիվհատիր վեննայի ժողովքին մէջ ալ կրկնել իր ջանքը, սակայն դարձեալ վայրապար: Այն ատեն երբ կը տեսնէ Անտոն Սորկոյ իր ծննդեան քաղաքին նուաճիլը ու Աւստրիոյ կայսերութեան հետ միանալը, կը ծախէ բոլոր իր ստացուածքը ու կը հեռանայ, չուզելով իր գերեալ հայրենեացը հոգն անդամ կոխել:

Ձախակողմեան գետափին վրայի երրորդ գեղն ալ քոնդէ ֆապոկա կոմսինն է, որուն անունը վիպասանական և սրտաշարժ պատմութեան մը հետ կապուած է: Մարինոյ կամ Մարոիցցա ֆապոկա, ծնեալ 1630ին, Ռակուզայի համբաւաւոր և քաջ պատրիկներէն մէկն էր: Իր հօրեղբայրը՝ որուն խնամոցը յանձնուած էր ֆապոկա իր պատանեկութեան ատեն, կը գրաւէ անոր բովանդակ ինչքը, և նենգութեամբ ու զըրպարտութիւններով անպատիւ կ'ընէ: Ֆապոկա տեսնելով իր պատուոյն այս աստիճանի խայտառակիլը, օր մը թուրը ձեռքը՝ հօրեղբօրը վրայ կը յարձկի, կը վիրաւորէ զանիկայ ծերակուտին և ժողովրդեան առջև, ու փրանկիսկեան եկեղեցին կը փախչի, և կ'ելլէ անկից խոս-

տումն առած՝ որ կենացը պիտի չիֆնասեն. բայց մահուան տեղ կը բանտարգուրի:

Բանտարգելութեան երկոտասաներորդ տարին էր՝ երբ սաստիկ երկրաշարժով մը բանտին պատերէն մէկը կը կործանի, և այս միջոցիս կ'ըլլայ իր բանտէն ազատիլը, յորում թշուառութեանց մէջ մեղմացած հանդարտած հոգին, կրնայ շուտով երկրաշարժէն պատճառեալ հասարակաց աղէտից ժամանակ՝ զիւցազնական գործքերով նշանաւոր ըլլալ, մանաւանդ երբ զարմանալի արիասրտութեամբ մը լեռնաբնակ Սլաւներու մեծ բազմութիւն մը կը հաւածէ, որոնք առիթ առած ժամանակին աղէտքը՝ Ռակուզա թափեր էին ամենայն ինչ կողոպտելու համար: Այս դիպուածէս ետքը քուէարկութեամբ բոլոր ծերակուտին և ժողովրդեան, Մարոիցցա դարձեալ հայրենեաց կը նուիրուի, և որուն միշտ արժանաւոր որդի կը մնայ:

Այս պատմական գեղերէս զատ՝ Օմպլայի երկու ափանցը վրայ ուրիշ գեղեր ալ կան, ինչպէս գետին բերնէն քիչ հեռու՝ Մորոսիկա՝ մասլաճառաց գեղը, և անոր դիմաց ալ Ս. Ստեփաննոս՝ ձկնորսաց գեղը: Բոլոր այս հովիտը 1600 բնակիչ ունի: Նշանաւոր է կանանց թիափարելու աջողակութիւնը, որոնք նաւակներով՝ թուզ, խաղող, գեղձ և ընտիր սեխեր կը տանին քաղաք:

ԹՐՄԵԱՆ, ԿԱՒԷ

ՔԱՆԴԱԿԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Բրուտին արուեստը, այսինքն անոր՝ որ թրծեալ կաւը պնդացնելով՝ ձև կու տայ և արևուն կամ կրակին ջերմութեամբ կ'ելիէ, մարդուս ձեռնարկած նախկին արուեստներէն մէկն է: Աշխարհքիս առաջին բնակիչքն զկաւը՝ որ իրենց այս ճարտարութեանը տարրն էր, բնական կերպով պատրաստ գը-

տան բնութեան մէջ՝ իրենց ոտից հետքնկարեալ տեսնալով անոր մէջ։ Խիստ բնական պիտոյքի մը արդիւնք եղան նախ անօթք և բաժակք՝ որ հեղանիւթ բովանդակելու հարկաւոր էին, որով մարդ աղբերց ջուրը շրթանցը մերձեցընելու միջոց մը մտածելով՝ կենդանեաց նմանող ըլլալէն կը դադրէր։ Եւ դարձեալ անմիջապէս կրակին գիւտէն ետքը բրուտին արուեստն ալ սկսած պիտոր ըլլայ կատարելագործուիլ, որով հետեւ անոր ուտելեաց եփուելուն պիտոյքը կը հետեւէր։

Թէ ինչ անհուն յառաջադիմութիւն ըրաւ աստիճանաբար այս արուեստը՝ մինչև որ այն սկզբնական անհարթութէն այս կատարելութիւն հասնի, դադարաւոր մը կրնանք ունենալ բաղդատելով կոշտ հողէ շինուած առաջին անօթը կամ բաժակը՝ ետրուրական անօթոց գունաւոր խմորին հետ, և ապա ջինաստանի կամ ճաբոնի կիտուածանկար յախճապակիին հետ, և դարձեալ արդի Սէփրի սափորներուն կողերուն վրայ անջնջելի կերպով կրակով տպաւորուած պատկերներուն հետ։

Շատ հին յիշատակարաններ կան՝ որ կը վկայեն թէ անհամար մարդիկ այս արուեստից կը զբաղէին։

Բաբելոնի աշտարակը թրծեալ աղիւտոց լեռ մըն էր։

Մովսեսի ժամանակ Իսրայելացւոց կրած չարչարանքներէն մէկը բրդանց պիտոյիցը համար թրծեալ աղիւտ պատրաստելն էր։

Յունաց մէջ այնչափ յարգի էր այս բրուտին արուեստը՝ որ այնքան հասարակ արուեստ կ'երևայ, մինչև կաւագործ արձանագործաց անդրի իսկ կանգնեցին ի պատիւ, և միտալ իսկ կոխեցին։

Այս արուեստիս պարտական են իրենց համբաւը՝ կորեպոս Աթենացին, բրուտի արուեստին գտիչը, Դիբուտադ Սիկիոնացին, կրակով եփած քարին գտիչը, և Տաղոս՝ ճախարակաց գտիչը, որոնց միջոցաւ անօթոց ոտքերը կը կտրցնեն։

Նոյն իսկ սքանչելի արձանագործն

Փիդիաս իր ժամանակի բրուտից համար բաժակներու դադարաւորներ շինեց։

Անտարակոյս է որ Յունաստան այս տեսակ արուեստին երևելի գործեր ունեցած պիտոր ըլլայ, այլ ժամանակը, ընկերական խառնակութիւնները, թըշնամեաց արշաւանքները, հրդեհները՝ զանոնք բնաջինջ ըրին, հող դարձնելով նորէն զայն՝ որ հողէ առաջ եկած էր։ Այլ արդ այս արուեստիս մեղի ծանօթ յիշատակարանները՝ շիրմաց մէջ զըտնուեցան. գերեզմանք լաւագոյն պահապանք են ձեռարուեստից։

Ետրուրացիք, որ Ետրուրիա կամ հիմակուան Թոպքանան բնակող ժողովուրդ մըն էր, անանկ կատարելագործեցին այս արուեստը, և այնչափ շատցուցին բաժակները, անօթները, ստոմանները, դամբանական սափորները, որ հիմա գետնին տակէն հազարաւոր դուրս կ'ելլեն, տեսնողը կը կարծէ՝ որ Ետրուրացիք՝ ուսկից ամենայն ազիւք իրենց թրծեալ հողէ անօթները կ'առնէին, պոյտագործ ժողովուրդ մըն էր։

Հռոմայեցիք անոնց հետոցը ետէն գնացին, այլ ոչ երբեք կրցան անոնց հաւասարիլ։ Մինչև ասօրս Հռոմայ գոներէն դուրս արուեստական լեռնակ մը կը տեսնուի, Թեսդալիոյ լեռ ըսուած, որ բրուտից խանութներուն աւելած մընացորդներովը շինուած է. վասն զի անօթոց կտորուանքները հոն կ'ընետուէին, ինչպէս այն քաղքին անհունութեւ հաւաստիկ մը առ ապագայս, և ժողովրդեան մշտատեւ շարունակութեանը վկայ։

Հռոմայ կայսրութեան անկմամբ ուրիշ բաներու հետ նաեւ պնդացնելու, կաղապարելու, զարդարելու, քանդակելու, ջնարակելու ու նկարելու արուեստն ալ անհետացաւ։

Քրիստոնէութեան սկիզբը այն արուեստներն՝ որ կռապաշտութեան հետ շատ կապ ունէին՝ վար ինկան։ Տաճարներ, արձաններ, շիրիմներ, սափորներ, անօթներ, նուիրական բաժակներ, բոլորը ինկան նոր աշխարհքի մը տեղիք տալու համար։ Միայն Բիւզանդիոնի Յոյները, այս իրենց հարց

ճարտարութեան մէկ քանի շինելու կերպ՝ աւանդութեամբ մէջերնին պահեցին, ու Դամասկոս 'ի գործ կը դնէին, որ արեւելքի ձեռարուեստ քաղաքացաւանդինն էր. որուն ջնարակեալ և նկարեալ անօթները աշխարհքիս ամեն դին տարածուեցան, ինչպէս արքայական զեղխութեան առարկայք: Սակայն այն թրծեալ կաւէ ձեռագործները կոշտ և անշնորհ էին. որոնց մէջ յայտնի կը տեսնուէր կորսուած ճարտարութեան մը նուաստութիւնը:

Սակայն մինչդեռ Արեւմուտքը կը ստեղծէր, կը կորսնցունէր, ու կ'աշխատէր բրուտին արուեստը նորէն գտնելու, հին Արեւելքը՝ անգէտ յամենեցուն, հաղարաւոր տարիներէ 'ի վեր թափանցիկ յաղճապակիներ կը շինէր, նկարէն ու գունաւորեալ, որ դարերէ 'ի վեր Չինացւոց ու Ճաբոնացւոց զեղխութեան առարկայ մըն էին: Ասոնք անանկ կատարելութեան մը հասուցած էին խիւսք, ձևը ու գոյները, որ այսօրուան օրս մենք հազիւ թէ անոնց հետեւելով կրնանք հետեւնին մրցիլ. և եթէ կաւ գործելու արուեստին նախնականութիւնը իբր կանոն առնուէր նիւթական քաղաքակրթութիւնը չափելու, Արեւմուտքը պէտք էր խոնարհէր Արեւելքին առջև:

Չինաստանի ամենէն հին տարեգրաց մէջ ամենեւին յիշատակութիւն մը չկայ յաղճապակեայց գիւտին թուականին վրայ. չայի բաժակի մը մէջ կամ՝ երկնային կայսրութեան զիք մը ներկայացընող պատկերքի մը մէջ խորհրդաւոր հնութեան մը գաղտնիքներ կը բովանդակուին: Արաբացի աւանդին աշխարհագիրը՝ որ Չինաստանի վրայ կը խօսին, կը պատմեն՝ որ այն զարմանալի կայսրութեան քաղաքաց մէջ, ուրիշ աւելի յարգ ունեցող արուեստ չկայ քան զբրուտին և յաղճապակիի վրայ տեսարան նկարողին արուեստը. և թէ Չինացիք՝ Հնդկաստանը, Պարսկաստանը և Արաբիան աննման գեղեցկութեամբ թափանցիկ հողէ անօթներով կը լեցընեն, և թէ դարձեալ միլիոնաւոր մար-

դիկ անյիշատակ ժամանակներէ 'ի վեր ուրիշ զբաղմունք չունին և ոչ ուրիշ փառք, բաց 'ի յաղճապակիի շինութեանէն:

Ճարտնացիք լեօք ըսուած ջնարակով մը կը գերազանցեն քան զՉինացիս: Այս նիւթը ծառէ մը կ'ելլէ, որուն կեղեք դարնան ժամանակ կը ճգրեն, ուսկից ելած հոյզը պզտի խեցիներու մէջ կը ժողովեն: Յետոյ զայն բամբակեայ թելերու վրայ չորցնելով՝ ծանր քարերով կը ճնշեն ու զտած եղերով կը խառնեն. և ապա կը տարածեն ու կը մաքրեն՝ մինչև որ բիւրեղի պէս պայծառ ելեոյթ մ'առնու: Յետոյ այսպէս պնդացած ջնարակին վրայ, կամ ծաղիկներ կը նկարեն և կամ՝ պատկերներ, և անոնց վրայ դարձեալ թափանցիկ ջնարակի ուրիշ երկրորդ խաւ մը կը պատեն, որ բոցին կը դիմանայ:

Այս անօթոց ձևերը, ինչպէս նաև պատկերները, քանդակները ու նկարները՝ որոնցմով զարդարուած են, յայտնի վկայ են անոնց գործաւորաց հանճարեղ երեակայութեանը և ընտիր ճաշակին. այսպէս ևս խիւսք՝ ուստի շինուած են՝ գործաւորին ստեղծիչ հանճարը ու համբերութիւնը կը յայտնէ:

Սկահակաց ունկը մերթ տերեւալից թփերու ճիւղեր կը ներկայացնէ, մերթ սողացող կենդանիներ, և մերթ ալ առասպելեալ մարդակերպ կենդանիք, որ թաթերով եզերքները կը գրկեն, մինչդեռ պոչերնին սկահակին յատակին վրայ պլլուած է:

Մերթ կատու մը կը նշմարես, որ իր ձագովը կոթողի մը տակ կը հանգչի. որ մէջը փոր ըլլալով՝ իբր ջրի ընդունարան կը ծառայէ. այլ անգամ՝ մուրացկան մըն է ներկայացուցածը, որ երգելով չային կաթիլիկը կը մուրայ, որ ամանին շրթունքէն ծարաւին ձեռքը կը կաթի: Դարձեալ ծաղկած ծառի մը վրայ թառեալ աքաղաղներ կը տեսնես. պառկած թռչուն մը՝ որուն կտուցքէն հեղանիւթը կը կաթի. տղաք չորս դին առած կնիկ մը՝ պտղոց ու տերեւոց մէջ նստած. կապիկ մը՝ որ նարնջի մը հետ խաղա-

լով նարինջը ձեռքէն կ'իյնայ, սկահակ մը կէս բաց ծաղկի ձևով, որուն ցողունը կոթի տեղ կը ծառայէ. ծեր մը, որ Տանտաղոսի նման՝ գլուխը բաժակին եզերքը կը վերցնէ, ուստի հեղանիւթը շարունակ կը հոսէ առանց անոր չրթունքը թրջելու. խաղողի ողկոյզ մը դոր սկիւռ մը կը կրծէ, և դեռ ուրիշ հազարումէկ զարդեր, որոնց պատճառաւ ճարոնի կամ Զինաստանի գործատուն մը՝ արուեստի ու երեսակայութեան թանգարան մը կը կարծես, ուր բնութեան ամենայն կեղծիքները յախճապակիով կը նմանցուին:

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱՄԱԿ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Ստամբուլ

(Տես Հատ. ԻԷ. Էրես 362)

Երբ մէկը երկայն ատեն առանց ուտելու մնայ, ստամոքսը՝ ինչպէս սովոր են ըսելու՝ կը քաշկռտուի: Այդ անկէ կ'ըլլայ՝ որ ստամոքսը վերջապէս բոլորովին պարպուելով, և հետզհետէ միշտ աւելի պզտիկնալով, չորս կողմի մասերը՝ որ իր վրան կը յենուն, ալ չեն կրընար ըստ սովորականի վեր բռնուիլ, և իրենց կտպերը կը քաշկռտեն, ինչու որ բոլոր ծանրութիւններն ինքնիրեններն վերցնելու բռնադատուած են: Ուստի և այն անհոգները՝ որ կերակրոյ վրայ չեն մտածեր, այս քաշկռտմունքներէ իմաց կ'առնուն՝ որ ուտելու ժամանակ է, ինչպէս ծառայ մը՝ որ պարտքը մոռնալով՝ յանկարծ տիրոջը զանգակէն կ'անդրադառնայ թէ իր պարտուց լըրմանը փութալու է:

Դու, սիրելի օրիորդիկ, այս ծանուցմանցը ոչ միայն շուտով մտիկ կ'ընես, այլ և շատ անգամ անոնց իմաց տալուն

ալ չես սպասեր: Սակայն կան անանկ թշուառներ՝ որոնց թէպէտ և իմաց տրուի, չեն կրնար տիրոջը հնազանդ գտնուիլ՝ երբ իր կերակրոյ բաժինը կը պահանջէ. վասն զի բան մը չունին որ անոր տան. և երբ այս բռնի անհնազանդութիւնը շատ ատեն տևէ, վերջապէս մեռնելով կը լմնան: Ուստի և այսպիսի անգութ կերպով մեռնող մարդիկներուն ստամոքսը՝ անանկ ամփոփած կ'ըլլայ, որ ալ գրեթէ մատի հաստութիւն կ'ունենայ:

Ասոր հակառակը, օր մը մարդուն մէկը գիւղական գրօսանայ սեղանի մը գտնուելով՝ որ միշտ չորս ժամ, վեց ժամ, ութ ժամ, և շատ անգամ ալ ճշգիւ չգիտցուիլ թէ ետքը ետքը որչափ ժամ կը տևեն, չափազանց կերակուր ուտելէն խղդուելով կը մեռնի. բժիշկներն որ զինքը քննեցին, ստամոքսը անանկ արտաքոյ կարգի մեծցած գտան, որ ինքը միայն փորուն կիսէն աւելի զբաւած էր:

Ուստի ինչպէս այս օրինակներէն կը տեսնես, ստամոքսը ճշգիւ խօսելով մեծութեան չափ չունի. իր մեծութիւնը՝ մէջի բովանդակածէն կախումն ունի: Այն մարդոց կը նմանի՝ որ հարստութեան աճելուն կամ նուազելուն համեմատ՝ իրենց վարման կերպն ալ հպարտ կամ խոնարհ կ'ըլլայ. մեծութիւն կը ծախեն՝ երբ գրպաններն լեցուն կը զգան, բայց երբ քսակներն կը պարպուի՝ կը պզտիկնան ու կը սփռն: Սակայն մէջերնին այս տարբերութիւնը կայ, որ այդ մարդիկը անմիտ են, վասն զի մարդ են և ոչ գրպան. փոխանակ որ ստամոքսը՝ մտաց քսակ մըն է, իմաստութեամբ կատարելով իր գրպանի պաշտօնին պայմանները: Դարձեալ շատ բարեբաղդ ենք՝ որ մեր ախորժակին քմացը համեմատ ինքն ալ իր մեծութեան չափը փոփոխելու յանձն կ'առնու, և զերձակները թերեւ աղէկ կ'ընէին զինքը օրինակ առնելու, հնարք մը մտածելով թէ ինչ միջոցով կրնան իրենց գրպաններուն զրութիւնը կատարելագործելու, որոնց գիւտը ան-